

T E R M É S Z E T.

Szerkeszti 's kiadja

KUNOSS.

1ső szám.

Tavaszhó 3ikán.

1838.

BÉVEZETÉS.

Ki van, kit ezen szónak, a' *természet*, mindenkori hallása öröme nem gerjeszt, kinek elméjét föl nem deríti, 's kinek szívében mozgásba nem indítja azon édes érzelem-tengert, melly a' jó természet-anya által senkitől, egy emberi lénytől is meg nem tagadtaték. **ISTEN** a' **TERMÉSZETBEN** összefoglalt mindent, a' mi szép a' mi nagyszerű, a' mi dicső. Ide tartozik az egész anyagvilág; a' mint égi testekké alakulva naprendszereket képez, az égi testeken tengerekké gyűl össze, vagy levegő idomban folyja körül a' temérdek gömböket; a' mint sugártörő gyémántot képez, vagy becseré és sulyára nézve nevezetes aranyat; a' mint zöld levelekké, színeket játszó szirmokká fejlődik ki a' gyöngéd növényországban és gyümölcsöket ad elő, izleteseket és jótékonyakat részint, ártalmas öldöklőket a' más oldalról; a' mint az állatországban nevezetes szerepet játszik, burokul szolgálva egy nemesebb főrésznek, föltűnő az arczok' rózsájában, a' szemek' fényében, a' test' egész deliségében. De ide tartozik az elrejtettebb 's annál fogva kíváncsiság-gerjesztőbb fél is, az erővilág, melly ön valóságában az érzések elöl ugyan burkolva van, de tünetényeiben nyilván mutatkozik, melly életet ad a' holt anyagnak, mozgásba hozza az egész egyetemet, hév- és fénykűfő a' napon.

Az anyagvilágnak határai térben 's időben elérhetlenek. Ha villámszárnyakat kapnál, és sugáreseben rohannál a' nap felé, ottan anyagot lelsz, és ha a' napot elhagyva, a' végtelenséget akarod bekalandozni, ismét és ismét anyagra találsz, és soha nem fognál oda jutni, hol elmondhatnád: ezen csillag utolsó, 's tul rajta anyagsemmiség uralkodik.

De az anyag, időben is végtelen. Földünk életszaka az ember' teremtése olta is szörnyű hosszú, de sokkal hosszabb volt azon életszak, melly ember nélkül szükkölködék, melly tökéletlen állatokkal és növényekkel bővelkedett, mellyeknek most csak nyomait és nyomatait látjuk a' föld-kéregben, de magok a' semmiség országába enyésztek. És ki bátorokd azon időbe emelkedni vissza, midőn a' föld egy tűzfolyadék volt, a' mostanál duzadtabb, nagyobb gömböt képező, végtelen gőzkörrel, melly a' mostani vizeket és a' kemény testekkel egyesült gáz- és légfajokat magában foglalá 's mintegy bolygó csillag üstöke kíséré a' pályáján rohanó középtestet. —

Az erővilág kiterjedése nem csekélyebb az anyagiénál. Az összes erő tartja lételben fön e' nagy mindenséget, az tartá fön minden időn keresztül; 's ha az eldöntetlenig okoskodni merünk, azt mondhatjuk, hogy az erő öltözteté magát önszülte anyagba; és így az erő megelőzi az anyag végtelenségét térben és időben.

Az erőnek egysége, végtelensége, szép tünetényekben sejdítetteti magát. Azon erő indítá meg napkörűli pályáján földünket, azon erő készíté el rajta az ásványvilágot és alkota ezer meg ezer növényeket; azon erő hozta elő, virágában akarva láttatni magát, az állati életet, először a' tengerekben, majd a' szárazon, eleinte csigák és mászóknál, utóbb madarak és emlősöknél, 's egészen végtére az ember-alakításban, hogy mint tükörben lássa önmagát, 's legyen, ki őt dicsőitse a' nagy természetben.

Megkülönböztettük, elválasztottuk eddig az anyagvilágot az erővilágtul: de az a' valóságban nincs elválasztva. Keresztül kereshetjük az egész természetet: tudományunk anyagtalan erőt 's erő-nélküli anyagot nem mutatand. Erő az emberben a' szellem, a' lélek, de jelenségeket csak addig adó, míg anyaggal, a' testtel van kapcsolva; erő a' világnak, de folyadékhoz van kapcsolva, melynek tisztasága, íze, szaga 's fénye van; erő a' világ, de mindig testtel egyesült, tüzsel, villóval, nappal; erő az irany (magnes) mely irányt mutat földünknek és földünkön, mely egyik sarktól a' másikig terjed 's hihetőleg összefüggésben áll a' naphól kiáradó hasonló erővel, 's ez által a' világrendező középhatalommal; de az irany is csak anyaggal egyesülve tudatja lételet, milyen anyag főképen a' vas, és a' vassal igen bővelkedő földteke, és így tovább.

De anyagot sem lelünk, melyet erő nem éltetne. Erő az, mely az anyaméhben képezni kezdi az állatot, megindítja a' szívből a' vért, idegeket teremt elő, azokat érzékszerekké módosítja 's tanyát ver magának az agyban, hogy onnan a' belső 's külső világot vizsgálja, — mely csontokat készít, hogy létele föntartására mozgásokat tehesen az állat, mely az anyag' megdülésekor el nem vész, mert erő elveszni nem tud, valamint anyag sem, hanem egyéni életéből általános életébe tér vissza. Erő az, mely a' magzatot növényé fejti ki, mely neki zöld leveleket és színdús virágokat ad, mely rajta gyümölcsöt termeszt, 's minden gyümölcsbe önnön magából rejt el egy egy szikrát. Erő az, mely a' kristallokat, a' jegeket, bizonyos idomokba vonja össze, — mely a' gyémántot keménnyé, az aranyat és platinát nehezzé, a' vasat jótékonyá képezé; mely földünk testének bizonyos idomot és vegyületet rendelt ki, mely kebelébe fogadja az állati 's növényi élettől megvált anyagokat, 's a' természet közös életének részeseivé teszi.

A' ki tehát a' természetet maga valóságában tekinti, itt életet és merő életet látand, vagyis az anyagot erővel és az erőt anyaggal egyesülve. Látandja pedig az általános világleletet (a' mennyire t. i. gyöngé érzékeink engedik) és gyönyörködni fog a' világosságot és melegséget osztó naphban, mint égi testben, mint egy egész égi rendszer kormányozójában, mint földünk legnagyobb jóltevőjében; gyönyörködni fog a' csillagokban, melyeknek számát ki nem mondhatja, melyek előtte a' végetlenségig terjednek, 's így magokban a' végetlenséget némiképen sejdíteni hagyják. — Látandja földünknek életét, melyek következtései az évszakaszok: — a' kedves kikelet, a' forró nyár, az érlelő ősz 's a' nyugasztaló tél. Látandja maga körül az állati életet, ezer idomban; az utolsó féregénél kezdve az emberéig, mely az anyagság minden korlátait megvetve, szabad szárnyakon látszik a' csupa erők' szellemei honáig sőt magáig az Istenségig emelkedni. Látand élettel bíró növényeket a' legkülönbözőbb alakban, a' képzelhető legkisebb idomtól a' legnagyobbakig, az egyszínűségűtől a' legnagyobb tarkázatig, annyira, hogy nincs telhetlenség, melyet ezen idom és szingazdagság ki ne elégítene. És utoljára, látandja az átmeneteleket egyik életből a' másikba, egyik alak- és idomból a' másikba, — 's gyönyörködve fog meggyőződni arról, hogy a' természet, egy élő nagy egész, melyből semmi ki nem vész, melynek élete milliárd lények boldogságával, gyönyörével 's tartásával van összekapcsolva.

És a' nagy természetet ezen szempontokból indulva nézendjük mi, fő örömnünknek tartva, ha vizsgálódásaink 's észrevételeinket viszhangzó, fogékony keblekbe rakhatjuk le olvasóinknál, kiknek előmenetele 's gyönyörködtetése mindenkor szívünkön fog feküdni.

GAZDÁLKODÁS.

Mindennapi tapasztalás bizonyítja, hogy a' gazdálkodás igazi értelmét még azok közül is kevesen fogták föl, kik magokat szorosabb értelemben gazdáknak nevezik; holott azt közbeszéd-beli kifejezésünk is elég világosan magyarázzák, midőn p. o. az olyan embert, ki idejével, pénzével 'sb. czélszerűen tud bánni, — jó gazdának nevezük. — Látszik ugyan is ebből, mikép a' gazdálkodás nem csak abban áll, hogy tudjuk: milly mélységű barázdát szántassunk; mellyik földre minő magot vessünk; mikép boronáltassunk, hengereztsünk, arattassunk vagy kaszáltassunk, száritsunk, gyűjtsünk, hordassunk, eséptessünk vagy nyomtattassunk; hanem, hogy a' már csüirenkbe hordottal is élni, — gazdálkodni tudjunk.

A' gazdálkodni nem-tudás e' neme az, melly miatt honunkban már annyi fényes család pusztulásra jutott, 's melly miatt nálunk oly könnyen ember- és marha-éhség szokott támadni. Ugyanis, ha valamely esztendőn bő termésünk van: nem tudjuk azt eléggé becsülni; felejtünk azzal takarékosan bánni, gazdálkodni. Ekkor mindennel duskáskodunk. Marháink a' legjobb szénából izéket, sőt almot is csinálnak; szalmánkat alig megüpratva hordják ki cselédeink az ólakból, 's majdnem ismét egész kazalt raknak belőle, mellyet ók trágyának neveznek, melly azonban semmi nem kevesebbé mint épen trágya, 's mellyel csak földeinket és önmagunkat esaljuk. — Illyenkor nincs tekintet arra, hogy a' közelebbi esztendő majd sovány lehet, 's hogy ekkor a' bő esztendőben meg-gazdálkodott rész, jótékonyan pótolná a' mostoha év szükségét.

De még más jelensége is mutatkozik nálunk annak, hogy, a' szó igaz értelmében véve, igen kevesen tudnak vagy akarunk gazdálkodni. Mellőzvéen ugyan is ezuttal ama költség- és fáradságkivánó eszközök 's módok fölhorodását, mellyek által bő esztendeinket még áldottabbakká, a' mostohákat pedig kevesebbé sanyaruakká tehetnök: csupán oly tárgyak nélkülözését érintem meg, mellyeknek beszerzése ugyszólván semmi költségbe 's csak kevés fáradságba kerül; mellyeket azonban, — a' beköszöntött szük esztendő pillanatá kinszerítésének idejét kivéven, — figyelem nélkül szokás hagyni.

A' mult 1835 és 36-iki száraz év, midőn a' leglapályosb vidékek is alig termettek kis kaszálni valót, a' legelőkön pedig majdnem gyökerestül kiszült a' fű, megtanítá a' gazdákat hazánk igen sok vidékén: milly jó hasznát lehet venni a' késő ősszel leszedett 's megszáritva éleség gyanánt eltett szőlőlevélnek; 's milly igen jó pótlása a' marhák alá terítendő szalmának, (melly szeccskává metszeten, kevés darával meghintve igen jó éleség) az erdőkön összegyűjtött száraz falevél vagyis esalit. Azonban hányan elfelejték ezt már a' közelebb mult jótérmesű év alatt! Pedig milly jó lett volna most is azon szénát, mellyet a' szőlőlevél mellett meggazdálkodhatának, — későbbre, akár a' jövő esztendőre, eltenni, valamint azon szalmát is, mellyet a' esalit használása által megkímélhetünk. 'S ki tudja? nem fog-e némellyik azok közül, kik a' jó termés miatt e' könnyű segédszert nem használnák, — saját gondatlansága, vagyis gazdálkodni nem tudása mellett, fogyatkozást látni szüleségeben; 's nem fogja-e ez által barmait, ha pusztulásra nem is, de oly elerőtlenülésre juttatni e' reménységen kívül kemény 's hosszú tél alatt, hogy azok a' legjobb legelón is alig fogják ismét egész éven át visszaszerzethetni elvesztett erejüket, 's mi több — pénz-becsület. Hiában mondaná pedig valaki, hogy az érintett segédszer oly csekélység, melly egész teletetésnél figyelmet is alig érdemel; mert okos gazda semmit nem tekint oly csekélynek, mit ne használjon, ha azt használnia csakugyan lehet; de különben is elég példa van, mikép — kivált kisebb gazdaságnál — néhány mázsa szüleség is elég arra, hogy marháinkat az elszakaszkodástul megóhassuk. Akkor kell tehát felretennünk 's takaritanunk, mikor van mit; mert az okos gazdát nem a' szükségnek, hanem az észnek kell tanítania gazdálkodásra. E' szerint neki bő esztendőben is szintoly takarékosnak kell lennie, mint szükben; szénáját, szalmáját szintoly meg kell becsülnie mint pénzt; mert csakugyan pénz is az! Erről a' fön idézett két esztendő eléggé meggyőzött bennünket. Ki tehát azokat cselédei által pazérlani engedti: az tulajdonkép saját pénztárát hajtja raboltatni; 's ki szénát adat marhájának, midőn szőlőlevelet adathatna, és szalmát terített alája, midőn esalibul készítethetne neki almot: az mind a' kettőt elővigyázat nélkül 's pazérolva használja, meg nem gondolva, hogy a' mellőzhető kiadások vagy költségek el nem távoztatása már számtalan ősi családot juttatott tönkre, midőn ellenben a' takarékoságot, a' józan gazdálkozást, még egy sem bánta meg.

HETVEI.

KERTÉSZI JEGYZETEK.

1. Rendes kertészeknél ugyan ritkán, de annál gyakortább megtörténik gazdasági kertekben 's gazdasszonyoknál, hogy vetemény-, virág- 's egyéb zöldségmagot, pénzen kell venniük. Ez esetben méltán kivánható, hogy a vásárlót magnak hasznát is lehessen venni, azaz, hogy kikeljen és tenyesszék. Hogy erről bizonyosak lehessünk, jó, ha a venni kívánt mággal, mielőtt abbul nagyobb mennyiséget vásárlanánk, próbát teszünk: valljon ki kéle az? 's nem adjuk e ki érte hiában pénzünket? Erre nézve következőkép kell próbát tenni: Néhány magot vászondarabba kell kötni, tágan, 's miután így 24 óráig vízben ázótt, egy edénybe kell tenni, 's mintegy két ujjnyira földdel betakarni, melyet jól megöntözvén, az edényt a kályhára vagy másegyéb langymeleg helyre kell állítani, 's itt folyvást öntözgetni. Ha negyed vagy ötöd nap múlva a földből kivett 's a vászondarabbl kibontott mag közül egyiken sem látni jelét a csirázásnak, — ugy bizonyos, hogy az soha sem is fogna kikelni.

2. A kedvezőtlen időjárat káros befolyásán kívül, a gyümölcsfák egyedüli ellenségei a hernyók és cserebogarak. Ez utóbbiakra nézve a napközben többször teljesítendő rázás, és az általa lehulló cserebogarak megsemmítése biztos mód a gyümölcsfák megőrzésére; annál kevésbbé volt azonban illyesmi a hernyók ellen; mi ama sokféle óvó vagy mentő szer találgatásaiuból kitetszik, melyek majdnem minden illy tárgy folyóiratban olvashatók. Leghatekonyabbnak találja ezek közt egy német folyóirat a kender-pazdorjával lefüstölést. Minden egyes fa tövében t. i. egy kis halom pazdorja gyujtatik meg, azonban ugy, hogy lángot ne vessen, hanem csak füstölögjön. E füstnek kábitó szagát a fán levő hernyók nem szenvedhetvén, — szálaikon alá bocsátkoznak; miután pedig ez megtörtént, krétával, kulimázzal vagy törpetinolajjal kell a fa derekát körül kenni, hogy többé föl ne mászhasanak. — Más szintily hatékony modját ajánlja a hernyók elpusztításának egy angol kertész; mely abban áll, hogy a levelesülni kezdő gyümölcsfákat, harmatos reggelen, vagy eső után, porrá tört oltatlan mésszel behintí, mely miatt a hernyók a fa leveleit többé nem bántják. Hogy pedig e poröntözés könnyebben eszközölhető legyen nagy fáknál is, magas póznára szegezendő 's csupán e célra szánt öntözőedényt javasol készíttetni. — Bizonyos süker tekintetéből, ismételve is végbevihető e poröntözés a fákon, még pedig másodizben, virágzások idején.

3. A kerti epernek ugyanazon évben két termését eszközölhetni az által, ha első gyümölcsének leszedése után, az eperbokr minden levele és sarjadéka lemetéltetik, 's az így letisztogatott eper-gyöker földdel betakarvatván, szokás szerint gondosan öntöztetik. Kevés idő múlva ujra kihajt a gyöker, 's elbokrosul; a földön elterülő kacskat vagy rostokat azonban, melyekből fátylevelek termenek, le kell metélni. Így nem sokára virágzásba indul a gyöker, és sokkal több gyümölcse lesz mint az első terméskor, mely őszközépig teljes érettségre is jut. CSONKA.

Légtünemény.

A legpompásb levegői tünemények egyike, a szírvány. Ez a természetudósok eddigi tanításai szerint, rendesen csak tavaszutl őszig szokott keletkezni, a nap sugarainak az átellenes főlhó csöppeiben megtörése és onnét visszaveretése által. Hogy azonban az átellenesség, mi szerint t. i. a nézőnek a nap és szírvány közt kelljen állnia (a felé háttal — e felé pedig arczal fordulva) nem multhatlan feltétel: bizonyítá a f. e. télutó (február) 21-kén délutáni 4 $\frac{1}{2}$'s 5 óra között nyugoton megjelent szírvány, mely a budai hegyek mögé nyugodni készült nap déli 's éjszaki oldalán szakaszosan mutatkozék, ugy, hogy a napot szemlélő, egyszerűsmind a szírványnak kétfelül élénk szinben mutatkozott darabjait is láthatá. KUNOSS.

Figyelmeztetés. Lapjaink körébe tartozó hirdetémények beiktatására, sorjátul egy pengő garasnyi díjzetés mellett, készséggel ajánlkozik

a szerkesztőség.

Megjelenik kedden 's pénteken. Előfizethetni minden cs. kir. postahivatalnál 's a szerkesztő tulajdonosnál Pesten, (Kalaputcza Szita-ház 79-dik sz.) egész évre, postán 12, Pest-Budán 10; félévre 6, és 5 pengő forintjával.